

הגבל את ההר וקדשתו

על גבולות הקדושה בהר הבית

בטומאה היוצאת מגופו אסור בכניסה לכל הר הבית, וניתר על ידי טבילה³.

מחנה שכינה והר הבית

• "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה". (מדות ב' א')

• "לפנים ממנו [מחומת הר הבית] סורג גבוה עשרה טפחים... לפנים ממנו [מהסורג], החיל עשר אמות"⁴. (מדות שם ג')

• "עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלושים וחמש על רחב מאה ושלושים וחמש". (מדות שם ה')

• "כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע [ממזרח למערב] על רחב מאה ושלושים וחמש". (מדות שם ו')

לפי כל הנ"ל, השטח האסור בכניסה לטמאי מת בתוך הר הבית [בתוספת שש אמות לעובי כתלי העזרות⁵] הוא ש"ס אמות על קס"ז אמה⁶.

מקום מחנה שכינה

"רובו [של השטח הפתוח בהר הבית]⁷ מן הדרום, שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, מיעוטו מן המערב". (מדות ב' א')

וביאר הרמב"ם (בפיהמ"ש, וכן נקט בפ"ה מהל' בית הבחירה ה"ו, וכן ביארו הכפתור ופרח פרק ו', הראבי"ה [הובא בתוי"ט שם], המלאכ"ש, הרע"ב, התוי"ט, והתפא"י ועוד, וכ"כ המפרש למס' תמיד כ"ז. ד"ה הר הבית)⁸ "שהעזרה לא היתה באמצע הר הבית, אלא היה המרחק שבין חומת הר הבית ובין חומת העזרה מצד דרום יותר מן המרחק שביניהם מצד מזרח, והמרחק המזרחי יותר מן הצפוני, והצפוני יותר מן המערבי".

אמנם לא פורטו במשנה המידות המדוייקות שבין חומת העזרה וחומת הר הבית, אך בכל זאת נוכל לדעת את מקום העזרות המדוייק בכמה דרכים, כדלהלן.

איסור כניסת טמא למקדש

כתב הרמב"ם (פרק ז' מהל' בית הבחירה, הל' י"א, ומקורו בתוספתא כלים פרק א', וזכחים קט"ז): "שלוש מחנות היו במדבר: א' מחנה ישראל... ב' מחנה לוי... ג' ומחנה לוי... ומחנה שכינה...".

וכנגדן לדורות: א' מפתח ירושלים עד הר הבית, כמחנה ישראל. ב' ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור, כמחנה לוי. ג' ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. והחיל ועזרת הנשים מעלה יתירה בבית עולמים".

במשנה מבוארים ההבדלים בין המקומות האלו (כלים פרק א'): "א' לפנים מן החומה [של ירושלים] מקודש מהם [מערבים המוקפות חומה] שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני. ב' הר הבית מקודש ממנו [מירושלים], שאין זבים וזבות [ובעל קרי דינו כזב (פסחים ס"ז: ותמיד כ"ז:)] נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו [מהר הבית] שאין גויים וטמא מת נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו [מהר הבית], שאין טבול יום נכנס לשם; ואין חייבין עליה חטאת. ג' עזרת ישראל מקודשת ממנה [מעזרת הנשים], שאין מחוסר כפורים נכנס לשם; וחייבין עליה חטאת [בשוגג וזכר במזיד]⁹".

וכן איתא בגמ' (פסחים דף ס"ז: וכו' בתוספתא כלים א' ח') "טמא מת מותר ליכנס למחנה לוי, ולא טמא מת בלבד אמרו, אלא אפילו מת עצמו, שנאמר 'ויקח משה את עצמות יוסף עמו; עמו - במחיצתו'".

וכן נפסק ברמב"ם (פ"ה מהל' בית הבחירה הל' ט"ו) "ומותר להכניס המת עצמו להר הבית ואין צריך לומר טמא מת שהוא נכנס לשם".

היוצא מהנ"ל: שטמא מתי הנכנס לעזרה [היינו עזרת ישראל ועזרת כהנים] חייב כרת, ואסור מדרבנן ליכנס לפנים מן החיל², וניתר בכניסה על ידי הזיית אפר פרה אדומה. הטמא

¹ וכן כל אדם שאינו יודע שהוא טהור מטומאת מת דינו כטמא מת (עיין ביומא דף ל': שהיסח הדעת מחייב הזאה).

² כל הנ"ל שהבאנו הוא מהמבואר בחז"ל. לגבי האפשרות שיש איסורים נוספים מדרבנן, עיין בשו"ת הגאונים (תשובת רב שר שלום גאון, חמדה גנוזה סי' ע"ז) "שכל דבר שלא גזרו רבותינו הראשונים אין אנו גוזרים, שאפילו דבר שיש לחוש לו יותר מזה ויש דבר להחמיר, אין אנו חוששים, ואין גוזרים אלא מה שגזרו אנשי כנסת הגדולה ובתי דינים גדולים". וכתב עוד השדי חמד (כללים, מערכת ג' אות י"א) שאין לגזור גזירות אחרי חתימת התלמוד, והביא עשרות מקורות לכך כגון המגיד משנה (הלכות חמץ ומצה פרק ה' הל' כ') שכתב "ואני אומר אין לנו לגזור גזרות מדעתנו אחר דורות הגאונים ז"ל", והביאו היד מלאכי (כללי דינים קנ"ג) עם עוד מקורות לבסס את דבריו.

³ היינו טבילה במקוה לטומאת קרי, וספירת ז' נקיים וטבילה במעיין לטמא טומאת זב. בשונה מטומאת מת (ראה לעיל) אין צורך לחשוש לזיבה בלי סיבה מיוחדת, כמבואר במשנה טהרות פ"ז מ"ו "הגנבים שנכנסו לתוך הבית... המשככות והמושכות... טהורים אם יש עמהן כנעני או אשה הכל טמא", ואין חוששין לזיבה, וכן מוכח בנדה דף י"ג: שכהן שוטה אין בו חשש זיבה.

⁴ כן הגירסא בכל כתבי היד של המשנה, ומדובר ברוחב שטח החיל [כמו שאר המדות שנתון המשנה שם] וכן הובאה המשנה בגמ' (יומא ט"ז. וכו' בכל הדפוסים ובכל כתה"י). ברמב"ם בפיהמ"ש הגירסא 'החיל גבוה עשר אמות' וכן במקצת כתה"י בהלכות בית הבחירה (פ"ה ה"ג), וע"ש במפתח במהדור' פ. מדברי יוסף בן גוריון הכהן [שראה את המקדש בבנינו] ברור שהמדובר הוא בשטח של י' אמות. [ייתכן שבין הסורג להחיל היה עוד שטח, בו היו י"ב המדרגות, וזאת מלבד הי' אמות, אך אין מקום זה אסור בכניסה לטמאי מת].

⁵ שכן לא מצינו בשום מקום בהר הבית כותל עבה מזה - אם כי ייתכן שהיו דקים משש אמות, ראה במפרשים למסכת מדות.

⁶ היינו 60,120 אמות מרובעות של עזרות וחיל מתוך 250,000 אמות מרובעות של כל הר הבית [היינו כרבע משטח הר הבית].

⁷ ראה בתוס' יו"ט שם שהיינו מעזרת ישראל ולחוץ, ואין עזרת נשים בכלל.

⁸ רבינו שמעיה והרא"ש (שם במס' מדות) ביארו באופן שונה, שרוב הבנין והשלכות היו בדרום הר הבית ובמזרחה, ולדבריהם אין מכאן ראייה לגבי מקום המקדש.

אבן השתיה

אבן השתיה היתה בקודש הקדשים - במערב ההיכל, ובמשנה (מדות פ"ד מ"ז) הובאו כל המידות מההיכל לעזרות,⁹ ולכן אם נדע מקום אבן השתיה בהר הבית, נוכל לדעת את מקום המקדש, וכן את כל שאר גבולות הקדושה המפורטים למעלה.

המשנה (יומא פ"ה מ"ב, נ"ג): מתארת את אבן השתיה כך: "אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים [דוד ושמואל (רש"י יומא שם)] ושתיה היתה נקראת, גבוה מן הארץ שלש אצבעות". הגמ' (שם נ"ד): מבארת את השם 'שתיה' - "תנא: שממנה הושתת העולם" ומסבירה שזה כמאן דאמר "מציון נברא העולם" [נימוכא שמדובר בסלע ההר ולא באבן מיטלטלת שהיתה מונחת שם, שאם כן ייתכן גם כמ"ד השני שמצדדין נברא העולם].

ובמדרש תנחומא (פקודי ב') איתא: "כשברא הקב"ה את עולמו כילוד אשה ברא... התחיל הקב"ה לבראות את עולמו מאבן שתיה תחלה וממנה הושתת העולם". ועוד כתוב במדרש תנחומא (אחרי מות ג') "מקדש ראשון - סלע ישכון ויתלונן... במקדש שני - על שן סלע ומצודה; ותמן תנינן משנטל הארון אבן היתה שם מימות

נביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת וכו'". מפורש במדרש שאבן השתיה היא סלע, ולא אבן (ראה ברבינו בחיי פרשת אחרי מות שדייק כן במדרש). [ראה תמונה בעמוד הבא]

וכן מפורש בפרקי דרבי אליעזר (פרק ט'; וכן במדרש תנחומא ויקרא ח') "והיה רואה יונה כל מה שבים ובתהומות... וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות".

גובה אבן השתיה לעומת הר הבית

א. "החיל עשר אמות, ושתים עשרה מעלות היו שם". (מדות ב' ג')

ב. "וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה [עזרת הנשים] לעזרת ישראל". (שם שם ה')

ג. "עזרת כהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה". (שם שם ו')

ד. "בין האולם למזבח כ"ב אמה, ושתים עשרה מעלות היו שם" [לעלות מהעזרה להיכל]. (שם ג' ו')

ה. "כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה". (שם ב' ג')

ו. "אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתיה היתה נקראת, גבוה מן הארץ שלש אצבעות". (משנה ביומא פ"ה מ"ב, ובגמ' נ"ג; ותוספתא שם ב' י"ד)

יוצא, שאבן השתיה גבוהה מהר הבית כ"ב אמות ושלש אצבעות.

הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ו) מסביר את המעלות האלו שהן מקבילות לעליית ההר הטבעי: "המקדש כולו לא היה במישור אלא במעלה ההר - כשאדם נכנס משער מזרחי של הר הבית מהלך עד סוף החיל בשוה, ועולה מן החיל לעזרת הנשים בשתיים עשרה מעלות וכו' נמצא גבה קרקע ההיכל על קרקע שער המזרח של הר הבית שתיים ועשרים אמות." [ראה תמונה]

תרשים של מדרגות הנמצאות בהר הבית, מכתב יד קדשו של הרמב"ם (מזרח בימין ומערב בשמאל)

אם נמצא בשטח הר הבית סלע גבוה מסביבתו בשיעור

כזה, עלינו להניח שהוא אבן השתיה.

כיום יוצאת פסגת סלע הר הבית בתוך כיפת הסלע [כיפה הזוהבה שרואים מאחורי הכותל המערבי], והוא גבוהה מרצפת הבנין כמטר וחצי¹⁰. כיפת הסלע עצמה נמצאת על רמה מוגבהה, שמתנשאת מעל הר הבית עוד יותר.

לפי זה מוכח שהסלע שבכיפת הזוהב הוא אבן השתיה¹¹ [וכמו מסורת ישראל שנביא בהמשך], ולפי זה נוכל לדעת איפה מקום העזרות בתוך הר הבית.

זאת ועוד אחרת: לפי מה שכתבנו, מאבן השתיה היתה ירידה לכיוון מזרח של שש עשרה אמות תוך מאה שלשים ותשע אמות¹². למעשה, בכל שטח הר הבית¹³ אין עוד נקודה שקיימת ממנה ירידה תלולה כזו מלבד האבן שבכיפת הסלע.

⁹ דהיינו שיש כ"ח אמות מאבן השתיה לכותל המערבי של העזרה [כותל ההיכל שש, והתא שש, כותל התא חמש, ואחת עשרה אמות לאחורי בית הכפורת] ועל דרך זו נוכל לדעת את מקום העזרות בכלל.

¹⁰ וזאת בגלל שכאשר היה הבית בבניינו היתה אבן השתיה חבוייה בתוך האולם [שגובהה שש אמות] ורק גובה ג' אצבעות מהאבן בלטה מרצפת ההיכל, אך אחרי החורבן [אן תוך כדי בניית כיפת הסלע] הוא נחשף ברובו [ויתכן שלוח מרמז הקליר בקינות: "זה כמה שנים גילה יסוד מכוני"]. וזה גם הסיבה למה הסלע המגולה היום גדול יותר בארוכו ורחבו משטח קדשי הקדשים.

¹¹ שכן אם אין זה אבן השתיה, נצטרך להניח אחד משני דברים - שאבן השתיה נמוכה ממנה [והיא מסתתרת מתחת לרצפה], או שהיתה גבוהה ממנה. על הראשון יקשה מה היתה אבן זו [הנמצאת כיום בכיפת הסלע, שגובהה לפי זה מאבן השתיה] בימות הבית, שמתנשאת מעל פני העזרה בלי תכלית. על השני קשה שהרי האבן שבתוך כיפת הסלע היא הגבוהה ביותר בכל הר הבית!

ומכמה סיבות אין לחשוש שאבן השתיה היתה במקום אחר, והיתה גבוהה מאבן זו, אך נחרשה זו, א. אבן השתיה היא סלע ההר, ואי אפשר לחרשו, רק לחצוב בו, וזה רק בקושי, ועל כן אין להניח שנחצבה בלי ראייה. ב. אין סימני חציבה בסלע ההר בשום מקום, ואדרבה, ניכר לעין כל כי האבן שבכיפת הסלע הינה פסגת סלע ההר. ג. אפילו אם לא היינו אומרים שזו אבן השתיה, אין ספק שהוא קרוב אליו, ובמידות שנעשו בפני הסלע התברר שהאבן שבכיפת הסלע היא הגבוהה בכל האיזור. אם כן לא יתכן שחרשו את אבן השתיה 'האמתית' עד שהוא הרבה יותר נמוך מהאבן שבכיפת הסלע, ודווקא האבן הזו נשארה עומדת גבוהה מסביבתה, ואף החכימו לעשות זאת בלי להשאיר שום סימני חציבה. ד. לא שמענו שום עדות על חציבה כזו, שבוודאי היינו שומעים הדים מפורוייקי רחב כל כך. ה. גדולי הפוסקים הניחו שהוא אבן השתיה, ורואים שלא חששו לחשוש זה.

¹² שש עשרה אמות ירידה מוכח ממספר המדרגות היורדות מקדשי הקדשים לעזרת נשים - שתיים עשרה מדרגות היורדות מההיכל לעזרת כהנים, חמש מדרגות בין עזרת כהנים לעזרת ישראל, ועוד חמש עשרה שבין עזרת ישראל לעזרת הנשים; וכל אחד מדרגות האלו גבהו חצי אמה. הפרש הזה בגובה מתפרס על מאה שלשים ותשע אמות - ששים ושלש אמות של ההיכל והאולם, עשרים ושתים אמה בין האולם למזבח, שלשים ושתים אמה של המזבח, עשרים ושתים אמות מהמזבח עד שערי ניקנור.

¹³ מעבר לנקודות שלא ייתכנו מסיבות אחרות, כגון שאינם רחוקים מספיק מחומות הר הבית בכדי שייכנסו המבנים המפורטים במסכת מדות.

המסורת על מיקום העזרות

מבואר במקומות רבים בחז"ל שאף אחרי החורבן היו ישראל באים לעלות לרגל ולבקר בירושלים (לדוגמא ברכות ג., ירושלמי ברכות ט' ב, מע"ש ג' ו', ועוד רבות במדרשים, ולהבדיל כן מבואר גם במקומות רבים בספרי אה"ע). אף לא פסקו חכמי ישראל מלהיכנס להר הבית, ומצאנו תנאים ואמוראים שנכנסו אליו והכירו את מקום העזרות; ובכך נשמרה מסורת של ידיעת מקום המקדש.

❖ איתא בגמ' (מכות כ"ד): "כיון שהגיעו [רבי עקיבא, רבן גמליאל, וראב"ע] להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים"¹⁴.

❖ כמו כן מסופר במדרש (תדב"א רבא פרק כ"ח) "שוב פעם אחת נכנס ר' נתן לבית המקדש¹⁵, ומצא בית המקדש חרב וכותל אחד עומד"¹⁶.

❖ בירושלמי איתא (פסחים ז' הי"ב) "רבי יוחנן בר מדייא, בשם רבי פנחס, מן מה דאנן חמיי רבנן שלחין סנדליהון תחת האגוף של הר הבית..."¹⁷ [הירושלמי מדייק שאין אויר שערי הר הבית קדוש "ממה שאנו רואים שהחכמים מורידים סנדליהם תחת המשקוף" כאשר נכנסים].

כך, שכאשר נכבשה ארץ ישראל בידי בני ישמעאל [בתחילת תקופת הגאונים] ונבנתה כיפת הסלע עדיין היתה בידי חכמי ישראל הידיעה על מקום המקדש.

כאשר כבשו הערבים את

ירושלים, הראו להם היהודים שנכחו שם את אבן השתיה ועליו בנו הערבים את כיפת הסלע (אגרות ארץ ישראל ח, במכתב מראשי ישיבות של ירושלים בתקופת הגאונים "היו עימם אנשים מבני ישראל, הראו להם מקום המקדש", וכן כתב ר' פתחיה מרגנשבורג, וכן איתא בספר חסידים [מכת"י] סי' תקמ"א, ולהבדיל כן מובא בהרבה מקומות במקורות המוסלמים והנוצרים בני אותה תקופה). ואכן מובא בפרקי דרבי אליעזר (פ' כ"ט, וכע"ז) בנסתרות דרשב"י על המלך השני

שיעמוד לפני ישמעאל) "ר' ישמעאל אומר, חמשה עשר דברים עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים... ויגדרו פרוצות חומות בית המקדש ויבנו בניין בהיכל".

ואף הרמב"ם סמך על מסורת זו הלכה למעשה, שכן כתב (בסוף פירושו לגמ' ראש השנה בכתב יד קדשו; הדברים הובאו גם בספר החרדים במצוות התלויות בארץ ג) "...יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה ונכנסתי לבית הגדול והקדוש¹⁸ והתפללתי בו... וכשם שזכיתי להתפלל בה בחורבנה כך אראה אני וכל ישראל בנחמתה מהרה". [ראה תמונה בהמשך] וכ"כ באגרתו לר' יפת הדיין (אגרות הרמב"ם ע' רכ"ט) "שאני והוא ואבא מרי זצ"ל ואתה, ארבעתנו הלכנו בבית ה' ברגש", וכע"ז כ' באגרת תימן "וכאשר יצאנו מן המערב לחזות בנועם ה' ולבקר מקום קדשו".

זו היא אבן השתיה שנמצאת בבנין כיפת הסלע. ניכר שזה פסגת סלע ההר.

וכן כתב תלמיד הרמב"ם (בתיאור מסעותיו, נדפס כנספח לספר כפופ"ח ח"א) "על אבן שתיה בנו מלכי ישמעאל בנין מפואר מאד, עשו אותו בית תפלה, ובנו למעלה מן הבניין כפה נאה מאד, והבניין על בית קדשי הקדשים ועל ההיכל".

וכן כתב הרדב"ז¹⁸ (ח"ב סי' תרצ"א) "הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק הנקרא אצלם אל-סכרא... אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכיפה היא אבן השתיה...".

הלכה למעשה, ומוודד משם המקומות המותרים להיכנס בטומאת מת¹⁹.

וכן נקטו הב"ח (או"ח תקס"א אות ד' והובאו דבריו במ"ב שם סעי"ק ו') והפאת השולחן (הל' א"י פ"ג ס"ב) להלכה: "וכשרואה הקובה [הכיפה] שעל מקום מקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו היה לשרפת אש וכו' וישתחווה כנגדה ויקרע את בגדיו וכו'", וכן

¹⁴ ממעשה זה נראה שגם אחרי החורבן עדיין נותרו שרידים של קדש הקדשים, וייתכן שכותל מערבי של קה"ק הוא 'כותל המערבי' שעליו דיבר המדרש (עי' על כך להלן).

¹⁵ ביניהם היתה הטהרה מצוייה [שהיה להם אפר פרה], ולכן היה מותר לו להיכנס עד כותל המקדש ממש [בתוך העזרה].

¹⁶ יש להוכיח מדברי התנ"ך שמש"כ במדרש על כותל המערבי (במדבר רבה י"א ב, שיה"ש רבה ב, איכה רבה א, פסיקתא דר"ב ה, פסיקתא רבתא ט"ו, ילקוט שיה"ש תקפ"ו): 'כותל מערבי של בית המקדש שאינו חרב לעולם' מדבר על כותל של בית המקדש ממש, ולא חומת הר הבית, שכן ר' נתן נכנס להר הבית [או לעזרה] ורק אז ראה את הכותל המערבי שלא נחרבו והיינו שכינה שלא זה כותל המערבי ענין לכותל המערבי של הר הבית הידועה היום [אם לא נמציא שהיו שני כותלים שלא נחרבו - כותל מערבי של בית המקדש, וכותל מערבי של הר הבית]. ועוד, באותה מידה שכותל המערבי של הר הבית עומדת, גם הדרומי והמזרחי עומדים (וכן כתב הכפופ"ב פ"ו שלא ניכר שער טדי בצפון שאותו צד נחרב, אך שאר הצדדים והשערים קיימים, וכתב עוד 'ומתפללים לאל יתעלה לפני אלו השני שערים [בכותל המזרחי] שהוכרנו', וכן אף מפורש במדרש [שה"ש רבה] שגם שערי חולדה [שהיו בכותל הדרומי של הר הבית] לא נחרבו, הרי שגם כותל הדרומי של הר הבית לא נחרב. זאת ועוד, שנראה שיש תוספת על הר הבית המקדש בצד מערב, כך שאינו אפילו כותל הר הבית ואין בו קדושת מקדש בכלל (עי' על כך להלן). [אם כי גם 'כותל המערבי' של היום הוא בוודאי מקום תפילה חשוב, שכן התפללו שם יהודים כמה מאות שנים. מאידך, יש לציין שלא זו היתה המקום שהתפללו בו בתקופת הראשונים, עיין לדוגמא בכפתור ופרח (פ"ו) שכתב "וכן עמא דבר באים עד אותם הכותלים ומתפללים לאל יתעלה לפני אלו השני שערים שהוכרנו", והיינו שהתפללו בעיקר על יד כותל המזרחי ושערי רחמים, וכן כתוב בעוד ראשונים].

¹⁷ היינו בית המקדש, וכלשון התפילות במקומות רבים "הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו". אמנם בוודאי לא נכנס לבית המקדש, אך כל הר הבית מכוונה 'בית ה' ", כמו שמצאנו בתפילות יהושפט שהיתה "בבית ה' לפני החצר החדשה" (דברי הימים ב, פרק כ' פסוק ה') ומבואר בגמרא (פסחים צ"ב. ויבמות ז' ור"ש שם) שעמדו בהר הבית. גם ממה שסיים הרמב"ם שם על יום זה "נדרתי שיהיה לי כמו יום טוב ותפילה ושמחה בה" ניכר שמדובר במקדש, ולא במקום אחר.

¹⁸ מיימות הרמב"ם ועד ימי הרדב"ז לא פסק הישוב בארץ ישראל, והיו מבקרים תמידים בירושלים, באופן שהיתה מסורת ברורה על מקום המקדש.

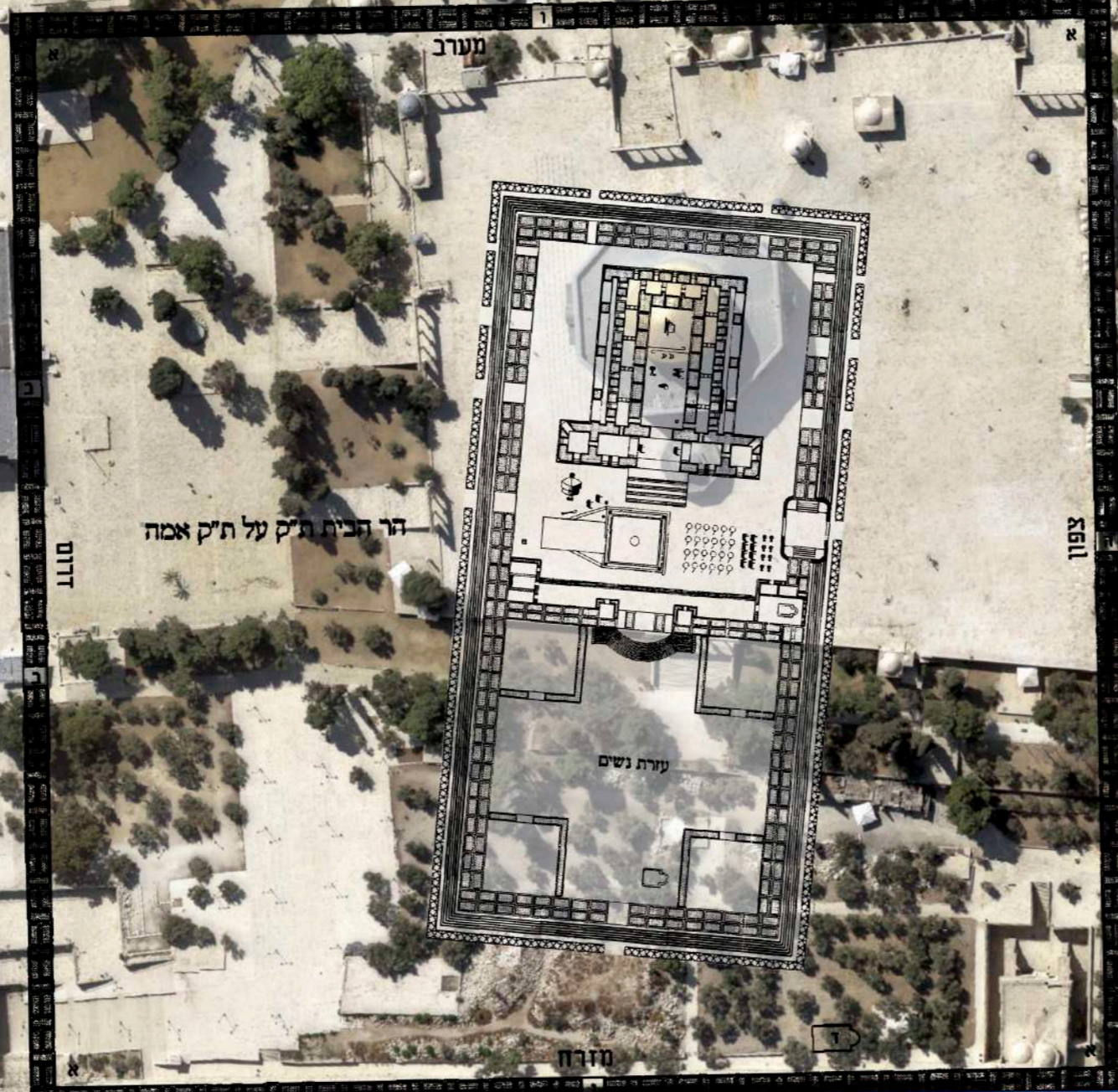
¹⁹ אפילו אם נאמר (ח"ו) שהרדב"ז שגה בדבריו והתיר איסורי כריתות בלי בדיקה מעמיקה, מבואר מתוך דבריו שנקודת המוצא שלו היא זיהוי אבן השתיה עם האבן שבכיפת הסלע, ועל זה כלל לא ראה מקום לדון ולברר מרוב פשיטותו.

מערב

הכותל

דרום

צפון

שערי רחמים

מזרח

תמונה של הר הבית ומעליו ציור של בית המקדש הנדפס במשניות שנעשה על פי משניות מרות. הציור הוכנס על פי אמה של 52.5 ס"מ. ניתן לראות תוספות בכל הרחוחות חוץ מהמזרח. העזרה נעמדת לכיוון רוחות העולם.

מיקום העזרות בתוך שטח הר הבית בימינו

בתוך שטח הר הבית היום, יש שטח מוגבה שנקרא ה'רמה', עליו נבנתה כיפת הסלע. חומות שטח זה מקבילים בעיקר לחומות הר הבית, מלבד החומה המזרחית של רמה זו, שהוא מכוון ממש לרוחות העולם.²³ נראה תמונה בעמוד הבא

כאשר נמדוד מהאבן שבכיפת הסלע, שהוא אבן השתיה (כמבואר לעיל), אם ננקוט באמה של 52.5 ס"מ [האמה הגדולה ביותר שיכולה להתאים עם גודל של הר הבית בלי תוספותיו; וכמובן שבאמה קטנה יותר יש יותר מרחק], יצא שיש מקצות הרמה עד לחומות העזרה - שטח גדול מאוד מכל הכיוונים מלבד

המזרח: כ-60 מ' מן הצפון, בין 20 ל-30 מ' מן הדרום, וכ-4 מ' מן המערב. לפי הנ"ל, כל העזרה ממוקמת בתוך הרמה המוגבהת. [ראה תמונה בעמוד הבא]

יש לציין שגם בלי לדעת את מקום העזרות, ואף לא את גודל האמה, היה באפשרות לזהות מקום כלשהו שבוודאי הוא מחוץ לעזרות ולחיל, שכן לפחות קפ"ב אמות מן הדרום הם מחוץ לעזרה [כמבואר במשנה שרוב שטח של הר הבית - היינו רוב שס"ה אמה של הר הבית מחוץ לקל"ה אמה של העזרה - היה פנוי בדרומה של הר הבית].²⁴ וכך ממה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ג, פסחים י"ג: ונ"ב, סוכה מ"ה: וירושלמי תענית ג' ט) "הר הבית סטיו כפול היה, סטיו לפנים מסטיו", וכתב יוסף בן גוריון²⁵ שהסְטוּיִים האלו היו כל אחד רחב חמש עשרה אמות²⁵, ולפי זה אף בצד מערב (שהיה שם הרווח המועט כמבואר לעיל) יש מקום שבוודאי אינו משטח העזרות והחיל.

התפלה במקום המקדש

דרשו חז"ל על מצות עבודת ה' (ספרי דברים פי' פ"ה על 'זאתו תעבודו'; מכילתא דרשב"י שמות כ"ג כ"ה על 'ועבדתם את ה' אלהיכם') שמקומו הוא במקדש, ואמרו: "עבדהו במקדשו", וביאר הרמב"ם (סה"מ עשה ה, אך הרמב"ן ביאר אחרת)

נקט הח"ח (ובח תורה סו"פ איזהו מקומן ד"ה שלמים ששחטן): "אם על מקום ההיכל בנוי איזה בנין, כמו שמצוי היום בעו"ה...".

וכן פסק הרב יהוסף שווארץ זצ"ל (בעל התבואות הארץ, בתשובה כתב יד שפורסם בקובץ ישורון כרך ל"ב) שמותר להתקרב לכל שערי הר הבית, על סמך המרחק שלהם מבנין כיפת הסלע, וכן פסק מרן הגר"ע יוסף זצ"ל (יבי"א ח"ט י"ד ס' י"א) שמותר להתקרב לכותל על סמך מרחקו מכיפת הסלע.

שטח הר הבית היום

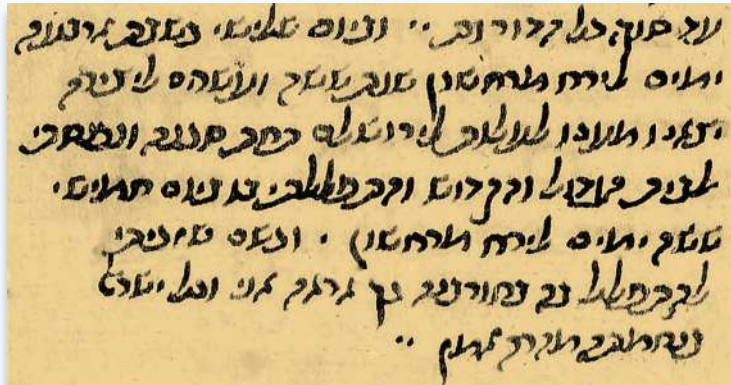
הר הבית כיום אין מדותיו כמבואר במשנה - היינו ת"ק אמה על ת"ק אמה; ואף אינו מרובע, אלא מלבן נעיון במפה. גם אין חומותיו

מקבילים ושווים באורכם: הכותל המערבי אורכו 489 מ', המזרחי 474 מ'; הצפוני 321 מ', והדרומי 283 מ'.

כך, שאפילו אם ננקוט באמה הגדולה ביותר, עלינו להניח שיש תוספת על הר הבית המרובע המתואר במשנה²⁶, בצפון או בדרום - או בשניהם - שהרי כיום אורכו של הר הבית [מצפון לדרום] הרבה יותר מרוחבו²⁷. אם ננקוט באמה קטנה יותר נצטרך לומר שניתוסף גם ברוח מערבי²².

סימנים לתוספות אלו ניתן לראות מחוץ להר הבית בחומה המזרחית, שם רואים בצפון ובדרום 'תפרים' [מקומות שניכר בהם סוף בנין ישן והתחלת בנין חדש, כשהבנין החדש אף נשען על הישן] שמוכיחים על תוספת על בנין קדום להם. [ראה תמונה]

בכותל המערבי אין שום תפרים [אף מול התפרים שבחומה המזרחית], ואין שום הפרש בסגנון בין האבנים שמול התוספת והאבנים שמול העיקר של הר הבית, וזאת לכאורה בגלל שהכותל המערבי בנוי למערב לכותל המערבי של הר הבית המקודש, המתואר במשנה.

מהקדמת ביאור הרמב"ם למסכת ראש השנה: "...ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו..."

ה'תפר' בקצה הדרומי של החומה המזרחית הבנייה החדשה בשמאל - דרום, והבנייה העתיקה בימין - צפון

²⁰ ואכן יוסף בן גוריון כותב בפירושו שהורודוס הכפיל את גודל הר הבית. וכ"כ ר' יהוסף שוורץ (מחבר ספר תבואות הארץ ומגדולי חכמי ירושלים, בתשובה שפורסמה בישורון כרך ל"ב): "... הר הבית היה מכוון ת"ק על ת"ק, ועינינו רואות שמדרום לצפון נמצא יותר מן תש"ן אמות! והוא מה שכתב בספר יוסיפון שבית חשמונאי הוסיפו וחברו הר הבית עם מבצר אנטאניא".

²¹ בממוצע מדרום לצפון 481.5 מ' וממזרח למערב 302 מ', והיינו במקום יחס של 1:1 בין שני הכיוונים יש יחס של 5:8 [או 1:1.6].

²² ואין תוספת בצד מזרחי, שכן בו ניתן לראות את הכותל המקורי של הר הבית ואבנים בסגנון קדום לאלו שבכותל המערבי, ואף את המקום שבו מתחברים התוספות אליו בצפון ובדרום (כמו שנסיכר בהמשך, וכפי שניתן לראות בתמונה). כמו כן ברור מדברי יוסף בן גוריון שאין תוספת בצד מזרחי, שכן הוא כותב שנשאר כותל זה מבית ראשון.

²³ הקיר המזרחי של הרמה מקביל לרוחות העולם במדויק, ולא לכותלי הר הבית. כפי הנראה סיבת הדבר שהוא מושתת על כותל המזרחי של העזרה, וכמבואר בירושלמי (עירובין, פרק ה' ה"א) 'כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז' והיינו שהקפידו שהעזרה תהיה מכוונת לרוחות העולם. [בדרך אגב יובן לפי זה למה לא נתנה המשנה שיעורים מדויקים למרחקים שבין כותלי הר הבית לכותלי העזרה, רק נתנה יחס ביניהם: 'רובו מן הדרום וכו', וזה בגלל שאין המרחק שווה לכל אורך העזרה (ראה במפה ותמונה בעמוד הבא)].

²⁴ יוסיפון מובא בעשרות מקומות בראשונים (ראה לדוגמא רש"י יומא כ"ג. לגבי אולמות בבית המקדש; רמב"ן גיטין ל"ו; והריטב"א שם אף מננה אותו 'הרב').

²⁵ יש להעיר שיוסיפון מחליף בין האמה והרגל הרומאי (שהיה כשני שלישי האמה) ולכן כותב שהיו שערי הר הבית שלשים אמה על חמש עשרה במקום המבואר במשנה 'כל השערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות' (מדות פ"ב משנה ג) וכן שהמבוכ היה גבוה חמש עשרה אמות (ולא עשר כמבואר במדות פ"ג מ"א). לפי זה רוחב הסטווים היה באמת כעשר אמות.

"כלומר ללכת שם להתפלל בו [בתוך המקדש] ונגדו [דהיינו לכיוון המקדש למי שנמצא מבחוץ]".

וכן מבואר בפסוקים שהמקדש הוא מקום תפלה, ועל הפסוק (בראשית כ"ח י"ז) "אין זה כי אם בית א-להים וזה שער השמים" כתוב בתרגום יונתן "לית דין אתר חול, ארום אלהן בית מקדש לשמיה דה' ודין אתר כשר לצלו"; וכן ביאר שם האבן עזרא "שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו". ובפרקי דרבי אליעזר כתוב על פסוק זה: (פרק ל"ה) "מכאן אתה למד שכל המתפלל במקום הזה בירושלים כאילו התפלל לפני כסא הכבוד, ששער השמים שם הוא, ופתח פתוח לשמוע תפילה, שנאמר: וזה שער השמים".

ולא זו בלבד - שהמקדש נועד לתפלה - אלא שמבואר בחז"ל שזהו עיקר העבודה שם, כפי שכתוב בספר שמואל (א' א' ג) "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבוח לה' צב-אות בשילה" ודרשו חז"ל (מדרש שמואל וילקוט"ש שם) "התפלה גדולה מן הקרבנות, דכתיב להשתחוות ואחר כך ולזבוח". וכן כתב הרלב"ג שם "פי' רבותינו ז"ל להשתחוות ולהתפלל, ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת, ואפשר גם כן שהיתה ההשתחוואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז"ל". וכן כתוב הספורנו על הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב ה') "אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב". וכן מפורש במדרש (מדרש הגדול דברים ל"ג, ומקורו במדרש תנאים שם) "אמר הקב"ה איני בונה בית המקדש אלא שיתפללו בני לפני בתוכו ואני מתמלא עליהם רחמים".

גם בספר החינוך במצות מורא מקדש (מצוה רנ"ד) מבואר שאחד מהתכליות של המקדש הוא התפילה "בבואנו שם להתפלל או להקריב קרבנות" וכן במצות הבנין (צ"ה) "ועשותינו בה תפלות וקרבנות אליו".

מעלת התפלה במקדש, הוא בכל הר הבית, וגם בזמן החורבן, כפי שכתוב בדברי הימים (ב', ז' ט"ז, אחרי תפילת שלמה) שה' אמר לשלמה המלך ע"ה "עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה, ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים". ואמרו חז"ל על זה (ברכות דף ס"ב:) "כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאילו רוקק בבת עינו, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן מבואר מזה ששלמה המלך ע"ה התפלל על הגוים שיבאו להתפלל בהר הבית שישמע ה' את תפילתם (מלכים א' ח' מ"א - מ"ג): "וגם אל הנכרי... ובא להתפלל אל הבית הזה... אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך...". וכן אמר ישעיהו הנביא (נ"ו ז') "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים", ומקום הגוים במקדש הוא רק מחוץ לחיל בהר הבית (כלים פרק א').

וכן כתב הגר"א בפירוש (אדרת אליהו ישעיה ב' ב'): "זהר הבית היה לתפילה... והעזרה לקרבנות...".

במסכת שמחות (פרק ו') איתא "מי שיש לו חולה [עולה להר הבית ומקיף דרך שמאל, והרואים אותו] אומרים לו השוכן בבית הזה ירחם עליו, ואם היה בן קיימא [אומרים לו] ירחם עליו מיד. ומעשה באשה אחת שחלתה בתה ועלתה והקיפה, ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה 'נתרפאתה'. ומי שאבדה לו אבדה, אומרים לו השוכן בבית הזה יתן בלב מי שמצאה ויחזירה לך מיד. ומעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון שאבד לו ספר תורה לקוח במאה מנה, ועלה והקיף ולא זו משם עד שבאו ואמרו לו נמצא רבי הספר תורה". בעניין זה כתב הגר"י זילברשטיין (עלינו לשבח בראשית עמוד תנ"ח): "בכחה של סגולה זו של הקפת הר הבית, למלט את האדם מכל הצרות האופפות אותו, בדור שבו אנו חיים, כאשר הצרות עברו למעלה ראש, חשוב מאד לדעת על סגולה כזו. שאלתי את גיסי [מרן הגר"ק שליט"א] הרי המשנה מדברת בזמן שבית המקדש היה קיים, ומי ערב לנו שענין ההקפה הנ"ל פועל גם בתקופתנו, והשיבני שלמרות הכל יש בהקפת הר הבית משום סגולה".

באמצע ההר יש רמה שעליו נבנתה כיפת הסלע. חומות שטח זה מקבילים בעיקר לחומות הר הבית, מלבד החומה המזרחית של רמה זו, שהוא מכויין ממש לרוחות העולם. [מזרח בימין ומערב בשמאל]

בתמונות אלו רואים את המדרגיגות העולות לרמה, המפרידות בין הר הבית והעזרות

מצוות שנהוגות בימינו במקום המקדש

- מי שמתפלל במקום המקדש מקיים את המצוה "לעבדו", שדרשו עליו חז"ל "עבדהו במקדשו" (ספרי דברים פ' פ"ה על "ואותו תעבדו"; מכילתא דרשב"י שמות כ"ג כ"ה על "ועבדתם את ה' א-להיכם"), ולעיל הבאנו דברי ביאור הרמב"ם (סה"מ עשה ה') "כלומר ללכת שם להתפלל בו".
- כתוב במדרש (בראשית רבה, וירא פרשה נ"ו סימן ב') "א"ר יצחק הכל בזכות השתחויה... הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנאמר 'זוהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים', בית המקדש לא נבנה אלא בזכות השתחויה שנאמר 'רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו', המתים אינן חיינן אלא בזכות השתחויה שנאמר 'באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושונו'. הרי שיש מצוה גדולה להשתחוות במקדש [והשתחוואה זו גם בהר הבית, כתקנת חז"ל להשתחוות בהר הבית מול שערי העזרה (מידות פרק ב' משנה ג', עיין בפירוש הרמב"ם והגר"א שם)].
- הנכנס למקדש ומקפיד על מורא מקדש מקיים מצות עשה. וז"ל הרמב"ם (ספר המצוות עשה כ"א) "שצונו לירא מן הבית הזה הרמוזו אליו מאד מאד עד שנשים בנפשנו משא הפחד והיראה וזה הוא מוראת מקדש והוא אמרו יתעלה ומקדשי תיראו... וזה חובה תמיד ואפילו בזמננו זה שהוא חרב בעונותינו שרבו. ולשון ספרא אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם".

בנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד

איתא בירושלמי (מע"ש פ"ה ה"ב) "אמר רבי אחא, זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד".

וכן מבואר בתוספתא (פסחים פרק ח' הל' ב') "ניתן להן לישראל [הרשות] לבנות בית הבחירה, היחיד עושה פסח שני ואין הציבור עושה פסח שני".

עוד איתא בגמ' (מגילה י"ז): "וכיון שנבנית ירושלים בא דוד [ולכן סידרו אשני כנה"ג ברכת ירושלים לפני ברכת בית דוד] שנאמר "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם" וביאר רש"י (שם) "אחר ישובו לבית המקדש, ובקשו הקדוש ברוך הוא ואת דוד מלכם" [ומוכח שיבנה בית המקדש לפני ביאת משיח]²⁶; ומוכח כדברי רש"י מנוסח תפילת הבינונו שבמקום ברכת ירושלים (ברכות כ"ט.) שהקיצור של ברכת בונה ירושלים הוא "בבנין עירך ובתקון היכלך".

וכתוב במדרש (פסיקתא רבתי על הפטרת 'קומי אורי', והובא בילקו"ש ישעיהו תצ"ט) "שנו רבותינו: בשעה שמלך המשיח נגלה בא ועומד על הגג של בית המקדש, והוא משמיע להם לישראל ואומר להם 'ענוים הגיע זמן גאולתכם ואם אין אתם מאמינים ראו באורי שזרח עליכם'. [הרי ברור שבית המקדש יבנה עוד לפני ביאת המשיח].

מבואר ברמב"ם בהלכות מלכים (הלכות מלכים פרק י"א הל' ד') שאם יקום מלך מבית דוד, ויבנה בית המקדש, אך ימות לפני שיקבץ ישראל ונצח כל אומות שסביבות ארץ ישראל, אינו המלך המשיח, אך מכל מקום הרי הוא "ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו".

כתב ר' ישראל משקלוב (מגדולי תלמידי הגר"א ז"ל שעלה לארץ ישראל, במכתב שהודפס בראש ספרו פאת השלחן) "קבלה בידינו מרבותינו בעלי התלמוד ירושלמי שבהמ"ק עתיד להבנות קודם מלכות בית דוד, וכן גלה לנו התנא רשב"י כי בתחלה בונה ירושלים ה' ואח"כ נדחי ישראל יכנס".

בעיתון 'המגיד' (תמוז תרכ"ב) מביא בשם הרב יעקב ליב לעווי [אחיו של הגאון ר' נחום משאדיק ואחד מגדולי הישוב הישן] שאמר בשנת תר"י [בחיי כמה ממייסדי הישוב הישן]: "ובתוך הדברים שאלתי את פיו האם אין לאנשי ארץ ישראל איזה דבר

מקובל באיזה אופן ודרך יהיה גאולנו ב"ב, ענה ואמר לי - בארץ ישראל מוסכם אצל כולם כי בטרם יבא המשיח גאולה תהיה לנו על ידי רשיון מלכי האומות יר"ה ויבנה בית מקדשינו כאשר היה בימי בית שני ונקריב קרבנות, ואחר כך יתגלה משיח צדקינו".

וגם הערוך לנר (סוכה מ"א.) נקט שביהמ"ק יבנה בידי אדם: "ולכן היה נלע"ד דודאי ביהמ"ק לעתיד לבא יבנה בנין ממש בידי אדם, ומה שנאמר "מקדש ה' כוננו ידיך" שנדרש בתנחומא שירד למטה הוא ביהמ"ק רוחני שיבא לתוך ביהמ"ק הנבנה גשמי, כנשמה בתוך הגוף... כמו שלמטה בארץ אין נשמה בלא גוף כמו כן המקדש רוחני לא יקום בלא מקדש גשמי".

ואף לפני בנין בית המקדש, ניתן להקריב קרבנות, כפי שכתוב במשנה במסכת עדויות (פ"ח מ"ו) "אמר רבי יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית", וכן פסק הרמב"ם (בפ"ו מהל' בית הבחירה הט"ו).

וכתב הכפתור ופרח (פרק ו') "שרבינו יחיאל דפריש ז"ל אמר לבא לירושלם, והוא בשנת שבע עשרה לאלף הששי, ושוקריב קרבנות בזמן הזה".

וכן נקט הגרע"א (שו"ת חתם סופר יו"ד ח"ב, סי' רל"ו; שם מביא חת"ס מדברי חמיו הגרע"א): "יקרת קדשו הגיעני ומ"ש מו"ח הגנ"י [הגרע"א] לבקש משרי ירושלי' ליתן רשות להקריב הוא קפדן גדול כי ההוא אמר לבל יקרב שם מי שאינו מאמונת ישמעאל כי שם נבנה בית עבודה שלה' ואומרי' שאבן שתייה באמצע הכיפה ההיא ולא יקרב שם איש זר שאינו מאמונתם" [מבואר שכל המניעה להקרבת קרבנות היא הקושי בביצוע, אך מבחינת ההלכה או ההשקפה אין סיבה שלא להקריב].

בספר 'הצדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט' (עמ' י"ח) מובא שהיה ר' זונדל רגיל לומר בשם הגר"א: "אם נשיג רק הר הבית להקריב עליו קרבן תמיד פעם אחת הרי זה לאחר המעשה, והיה מדבר זאת בלשון אשכנז, לשוננו, בזה הלשון - אז מיר וועלין זיך ארויף חאפין מיט דען קרבן אויף דען הר הבית איז שאן נאך אללעס, וזאת דעתו הנשגבה... מאז שמע מרבו, ורבו מרבו הקדוש הגר"א מוולנא יע"א".

נשמח לקבל הערות במייל: tidreshu@gmail.com או בטל' מספר: 0583241437 ונחזור אליך בהקדם.

²⁶ ומה שכתב רש"י בכמה מקומות (ר"ה ל', ויותר מפורש בסוכה מ"א.) "אבל מקדש העתיד שאנו מצפין, בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים", כבר ביאר המאירי (ראש השנה ל': ד"ה יתבאר) שכוונת רש"י שיש לחשוש שיקרה כן, אך מכאן מוכח שאין דעת רש"י שכן יקרה בוודאות.